

УДК 811.161.2:811.162.1]’271:177
DOI: 10.31891/2415-7929-2020-20-6

ПОДЛЕВСЬКА Н. В.
Хмельницький національний університет

МОВНО-КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

У статті звернено увагу на актуальні питання успішної міжкультурної комунікації – уживання мовленнєвого етикету в українській і польській мовах; з’ясовано категорійний апарат, що стосується теми дослідження; здійснено порівняльний аналіз поширених формул мовленнєвого етикету в українсько-польському аспектах; визначено основні ознаки традицій культури спілкування в українського і польського народів.

Ключові слова: мовний/мовленнєвий етикет, лінгвоетикет, культура спілкування, формули мовленнєвого етикету, комунікативна ситуація, міжкультурна комунікація, українська/польська мови.

PODLEVSKA N.
Khmelnytsky National University

LANGUAGE AND COMMUNICATIVE FEATURES OF FUNCTIONING OF ETIQUETTE FORMS IN UKRAINIAN AND POLISH LANGUAGES

The culture of communication is a component of human culture in general. Speech etiquette forms a person's behavior – encourages him to behave in a certain way in accordance with a specific situation in which it can very clearly see the impact of language on a person and his behavior, national consciousness etc. The culture of communication is always characterized by ethnic characteristics, national identity, and speech etiquette should be considered as a phenomenon that reproduces the mentality of people. The theoretical foundations of speech development are based on the achievements of linguistics, linguodidactics, psychology, psycholinguistics, sociolinguistics, communicative linguistics, and speech etiquette becomes the subject of research for linguists dealing with pragmatics, sociology, psychology and psychology.

Today, the role of active interpersonal and intercultural communication in a multicultural environment is undeniable. Our time is a time of communications, even electronic-computer, however in any communication a culture of communication is necessary. The interaction of Polish and Ukrainian languages, on the one hand, contributes to their mutual enrichment, and on the other - creates the phenomenon of undesirable interference, accordingly and mistakes made in this case indicate a lack of knowledge of both native and foreign languages. The similarity of both Slavic languages is often misleading by the unity of the forms of use of some grammatical, stylistic, etiquette constructions, which have different meanings or uses in both languages. The article clarifies the main categorical apparatus on the research topic; examples of the most common formulas of speech etiquette in communicative situations of greetings, farewells, apologies, requests, thanks, wishes, acquaintances, appeals, consents, objections, sympathies, suggestions in Ukrainian and Polish are given. Attention is concentrated on topical issues of successful intercultural communication - the use of speech etiquette in Ukrainian and Polish, which is important in the training of future Polish philologists.

Key words: language / speech etiquette, linguistic etiquette, culture of communication, formulas of speech etiquette, communicative situation, intercultural communication, Ukrainian/Polish languages.

Актуальність дослідження. Потреба спілкування є невід’ємною частиною життя людини, це процес обміну інформацією, налагодження стосунків. Навички спілкування необхідні, щоб впевнено почувати себе у колективі, тому правила культури спілкування повинні стати звичкою (завдяки їм спілкування стає гуманнішим), бо засновані вони на ввічливому й тактовному ставленні до людини. Культура спілкування, закладена в людині з дитинства, стає нормою її життя, а тому і проявляється у щоденних ситуаціях. У спілкуванні реалізується потреба однієї людини в іншій: це й обмін інформацією, і взаємовплив, і духовний розвиток, і формування особистості як суспільного об’єкта. У процесі свого розвитку суспільство поступово виробляє певні зразки поведінки, які визначають правила взаємодії та взаємостосунків між людьми і функціонують як суспільні норми, які у різних спільнотах можуть суттєво відрізнятися.

Культура спілкування є складником культури людини в цілому. Мовленнєвий етикет формує поведінку людини – спонукає її поводитися певним чином відповідно до конкретної ситуації, у якій дуже чітко можна побачити вплив мови на людину і на її поведінку, національну свідомість тощо. Розумові здібності, ерудиція, сила волі, наполегливість, працездатність та інші позитивні якості характеру людини можуть не приносити бажаних результатів, якщо вона не вміє належно спілкуватися, і, навпаки, досконале спілкування спроможне стати ключем до успіху в суспільстві. Висока культура спілкування полягає не тільки у бездоганному дотриманні стандартів, норм літературної мови, знаннях мовного матеріалу (з лексикології, фонетики, граматики, стилістики), вона залежить також від уміння користуватися всіма багатствами мови, її виражальними можливостями, від здатності брати до уваги комунікативну ситуацію в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

Культура спілкування завжди притаманні етнічні особливості, національна своєрідність, відповідно й мовленнєвий етикет потрібно розглядати як явище загальнолюдське, оскільки він відтворює національний характер будь-якого народу, тобто його ментальність. Здавалося б, життєвий досвід, який поступово набувається, дає змогу розв’язати будь-які повсякденні питання. Але насправді лише дехто самотійно

відкриває правила спілкування, які допомагають уникати труднощів у стосунках з іншими людьми. У спілкуванні формуються не лише пізнавальні можливості людини, а й інтегральні складники психічного життя: самооцінка, усвідомлення власної значущості та відчуття її тотожності в будь-яких життєвих ситуаціях, виробляються критерії ставлення до інших людей і т. ін.

Проте в сучасному суспільстві культура і ввічливість, ставлення до безпосереднього співрозмовника та до інших учасників спілкування не досить висока, низьким є і рівень володіння мовленнєвим етикетом, який має велике значення для життєдіяльності суспільства і функціонування мови. Саме у спілкуванні найяскравіше виявляються стан мовленнєвої культури, духовні цінності, етнічні риси суспільства, рівень стосунків між людьми. Адже рівень дотримання мовленнєвого етикету часом впливає на поведінку співрозмовника більшою мірою, ніж предметний зміст мовлення. Оскільки етикетність спілкування полягає не тільки у нормативному застосуванні формул мовленнєвого етикету в стандартних етикетних ситуаціях, а й охоплює комунікативну поведінку людини загалом, тому чим вища у людини загальна культура, тим вища її культура спілкування з іншими. Як зазначає О. Корніяка, «щоб взаємини з людьми стали успішними, потрібна неабияка вправність, знання «техніки спілкування», тобто майстерне володіння низкою засобів і тактовне використання їх у процесі спілкування» [1, с.50].

Аналіз останніх джерел. Теоретичні основи розвитку мовленнєвої діяльності ґрунтуються на здобутках сучасної науки, насамперед лінгвістики, лінгводидактики, психології, психолінгвістики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики та ін.

Аналіз літератури з проблеми культури спілкування засвідчив, що спілкування вивчають як комплексний феномен: з погляду міжособистісних стосунків (О. Бодалев, П. Вацлавик, Д. Джонсон), спільної діяльності (Г. Андреева, А. Коваленко, М. Корнев, М. Пірен), структури діалогу (М. Ночевник, В. Семиченко, В. Циба), у взаємозв'язку з різними видами діяльності (А. Айві, П. Дерінг, Г. Костюк, О.О. Леонтьєв, М. Мескон). Найпершою суспільною потребою є потреба спілкування (Б. Ананьєв, П. Блонський, Л. Виготський, Г. Лебон, М. Рубакін, С. Рубінштейн), а проблема впливу людини на людину є центральною для культури спілкування (Г. Андреева, Е. Головаха, В. Кан-Калик, А. Коваленко, Б. Ломов, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, А. Петровський, М. Пірен, Т. Чмут, Т. Яценко). У розкритті закономірностей дії механізмів мовлення спираємося на концепцію М. Жинкіна, основні положення І. Зимньої, О.О. Леонтьєва, за якими створення висловлювань під час спілкування має будуватися з урахуванням механізмів мовлення; на дослідження О. Лурия, С. Рубінштейна, які кваліфікують говоріння як процес вирішення завдань спілкування.

Мовленнєвий етикет стає предметом щоразу більшої кількості наукових досліджень. Він цікавить мовознавців, які займаються прагматикою, соціологією і психологією мови, а також все частіше глотидактів. У науковій літературі різнобічно представлено особливості функціонування етикетних форм слов'янських мов, зокрема як української мови, так і польської (М. Білоус, Ш. Блам-Калка, С. Богдан, А. Брюкнер, В. Бузаров, А. Вежбицька, Е. Ветрова, І. Грек-Пабісова, Л. Гурницький, Р. Гуша, С. Данилюк, В. Дж. Едмонсон, А. Кравчук, М. Лозінський, Й. Лось, О. Мацько, К. Пісаркова, Н. Плющ, Я. Радевич-Винницький, Я. Рігер, З. Саваневська-Мохова, М. Скаб, Г. Татаревич, Н. Формановська, О. Яшенкова, J. Antas, O. Baraniwska, D. Buttler, T. Czernysz, H. Jadacka, M. Jaworski, A. Kostecka-Sadowa, M. Lesiów, A. Markowski, I. Masojć, J. Puzynina та інші).

Постановка проблеми. Проблеми українсько-польських культурних взаємин віддавна розглядаються представниками різних гуманістичних наук у слов'янських та європейських контекстах із поєднанням міждисциплінарних підходів. Полоністичні та україністичні дослідження стали в наш час однією з найактуальніших проблем не лише для сучасної славистики в Україні. Українсько-польське міжнародне співробітництво в гуманітарній сфері залишається важливим складником наукового та культурного життя в Україні. В українсько-польських студіях завжди знаходимо цілу низку досліджень щодо спільних історичних та культурних традицій, які завжди поєднували ці два народи. Зокрема, у галузі культури важливу роль відігравали саме народні традиції, котрі як у минулому, так і в наш час привертати увагу відомих вчених різних країн (О. Кольберг, Ю. Брюкнер, К. Мошинський, Г. Капелусь, Є. Бартмінський, С. Грица, Р. Кирчів та ін.).

Взаємодія польської й української мов, з одного боку, сприяє їх взаємному збагаченню, а з іншого – породжує явище небажаної інтерференції, відповідно й помилки, допущені в такому випадку, свідчать про недостатнє володіння як рідною, так і іноземною мовами. Схожість обох слов'янських мов нерідко вводить в оману єдністю форм вживання деяких граматичних, стилістичних, етикетних конструкцій, які в обох мовах мають різне значення чи використання.

На кафедрі слов'янської філології Хмельницького національного університету успішно розвиваються філологічні спеціальності, за якими здійснюється підготовка (бакалаврів і магістрів) як перекладачів із польської мови, так і вчителів польської та української мов і літератур, що потребує ґрунтового вивчення як української (рідної), так і польської (іноземної) мов, як мов майбутньої спеціальності студентів. Постійні взаємозв'язки в рамках реалізації міжнародних проєктів на кафедрі спонукають до глибшого вивчення мовленнєвого етикету українського та польського народів та підвищення рівня культури спілкування студентів-філологів. Ураховуючи недостатнє дослідження порівняння етикетних форм польської мови з

етикетними формами української мови в аспекті міжкультурної комунікації, звертаємося у статті до такого аспекту.

Мета статті – з'ясувати подібні та відмінні риси у функціонуванні деяких етикетних форм в українській та польській мовах та охарактеризувати чинники їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні є важливою роль активного міжособистісного та міжкультурного спілкування у полікультурному середовищі. Наш час – час комунікацій, і не лише електронно-комп'ютерних: так чи інакше, але споживачами будь-якої продукції залишаються люди, тому в процесі будь-якого спілкування необхідно пам'ятати про правила культури спілкування.

Відомо, що мова – це система засобів спілкування, яка існує у свідомості носіїв. «Мова – явище соціальне. У повному обсязі вона може існувати тільки у спільноті людей» [2, с.14]. Мова також незалежна від обставин спілкування. Свою комунікативну та інші функції мова реалізовує лише через мовлення, під яким розуміють сам процес говоріння і його результати. «Мовлення, – як зауважує О. Сербенська, – активне, динамічне, є виявом вільної творчої діяльності індивіда, відображає його компетенцію. Мовлення конкретне, має певну мету, зумовлене ситуативно, у ньому можливі елементи випадкового. Це – конкретне говоріння, яке відбувається у часі і має звукову чи письмову форму» [3, с.20].

У кожної людини мовлення індивідуальне, проте, на думку М. Кочергана, воно не настільки відрізняється, щоб заважати взаєморозумінню. Усі людські зразки мовлення, узяті в сукупності, це і є їхня мова в різних реалізаціях [4, с.12]. Однак основна мета співрозмовників полягає не в тому, щоб відтворювати мову й демонструвати свої мовленнєві здібності, а щоб передати інформацію, обмінятися нею чи вплинути на інших учасників комунікативного акту. Отже, мова – це система засобів спілкування, за якою створюється мовне повідомлення, це сукупність правил, за якими будується мовлення, а мовлення – це використання цих правил і засобів мови окремими людьми під час спілкування [2, с. 45]. Мовна культура загалом – поняття дуже широке й багатогранне [5, с.8-17].

Я. Радевич-Винницький зазначає, що мовний етикет – «це функціональна підсистема мови зі своїм набором знаків (слів, стереотипних фраз) і граматику (правилами поєднання знаків). Кожен знак цієї підсистеми має свою значеннєву й етикетну вартість, яка впливає з його співвіднесеності з іншими знаками» [2, с.33].

Мовленнєвий етикет – поняття ширше, ніж мовний етикет і має індивідуальний характер. На думку М.Пентилюк, М.Стельмаховича [6; 7], мовленнєвий етикет – це система стандартних словесних формул, уживаних у ситуаціях, які весь час повторюються у повсякденні: вітання, прощання, побажання, запрошення тощо. Ці формули у процесі мовлення не створюються, а відтворюються, що значно полегшує мовлення. Мовцеві немає потреби щоразу видумувати щось нове – він просто використовує готові словесні формули, вибираючи найбільш потрібну, зважаючи на її цінність у певній ситуації. Якщо під час розповіді, наприклад, надуживати професіоналізмами, термінами, що відповідно може спричиняти до труднощі у сприйнятті сказаного, то це є порушенням мовленнєвого етикету, а не мовного. Реалізація мовного етикету в мовленні, комунікативна поведінка назагал завжди несе інформацію про мовця – із його знаннями, уміннями, уподобаннями, орієнтаціями тощо. Тому тут бувають несвідомі і свідомі відхилення, помилки, порушення, іншомовні вкраплення і т. ін. [8].

Найголовніші вимоги мовленнєвого етикету – ввічливість, уважність, чемність, стриманість співрозмовників, які засвоюються з дитинства й користуються ними протягом усього життя. Це має бути нормою поведінки кожного. Правила мовленнєвого етикету залежать від конкретних ситуацій, до яких належать знайомство, вітання, прощання, вибачення, прохання, привітання, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, схвалення. З-поміж них вирізняють ті, що вживаються під час зав'язування контакту між мовцями – формули звертань і вітань; під час підтримання контакту – формули вибачення, прохання, подяки та ін.; у припиненні контакту – формули прощання, побажання тощо. Мовленнєвий етикет орієнтує на ті правила мовлення, за якими досягається ефективне спілкування [8]. Означені елементи мовного етикету покликані репрезентувати ввічливість співрозмовників, а формули мовленнєвого етикету завжди закріплені за певними комунікативними ситуаціями.

Наведемо приклади найбільш типових формул мовленнєвого етикету в українській та польській мовах:

1. Формули вітання:

а) укр.: Добрий ранок! Доброго ранку! Добрий день! Доброго дня! Добридень! Добрий вечір! Здрастуйте! Моє шанування! Вітаю Вас!

б) пол.: Dzień dobry! Dobry wieczór! Witam Pana/Panią. Witam serdecznie. Cześć. Serwus. O, hej. Witajcie.

2. Формули прощання:

а) укр.: Прощайте! Прощавайте! До зустрічі! До побачення! Щасливо! Дозвольте попрощатись! Бувай (бувайте) здорові!

б) пол.: Do widzenia. Dobranoc. Do zobaczenia. Żegnaj Pana/Panią. Moje uszanowanie. Żegnajcie. Szczęśliwej podróży. Wracajcie zdrowo. Pozwoli Pani, że się pożegnaj. Kłaniam się Szanownej Pani. Rączki całuję. No to pa. Cześć, trzymaj się. Wracaj szybko!

3. Формули вибачення:

а) укр.: Вибачте, пробачте, даруйте, прошу вибачення, мені дуже шкода, прийміть мої вибачення, перепрошую тощо;

б) пол.: Przepraszam (bardzo, najmocniej, ogromnie, uprzejmie). Przepraszam Pana, Panie dyrektorze! Bardzo proszę o wybaczenie... Chciałbym przeprosić za Przepraszam! Bardzo przepraszam! Strasznie przepraszam! Naprawdę przepraszam!

4. Формули прохання:

а) укр.: Будь ласка, будьте ласкаві, прошу Вас, маю до Вас прохання..., чи можу звернутися до Вас із проханням..., дозвольте Вас попросити тощо;

б) пол.: Proszę... Proszę uprzejmie o załatwienie... Będzie Pan uprzejmy i zechce ... Proszę niech Pan ... Czy mógłby Pan ...? Chciałem Pana prosić o... Niech Pan to zrobi! Proszę cię, zrób to dla mnie. Błagam cię, zostań ze mną... Nie mogłabyś kupić mi... Mogę cię o coś prosić? Czy mógłbyś...

5. Формули подяки:

а) укр.: Спасибі! Дякую! Прийміть мою найсердечнішу (найщирішу) подяку;

б) пол.: Dziękuję Pani/Panu bardzo. Serdecznie dziękuję za... Proszę przyjąć wyrazy wdzięczności za... Piszę te słowa w podzięk za Pańską pomoc... Żywię ogromną wdzięczność dla Państwa... Jestem Państwu bardzo zobowiązany za... Dziękuję (bardzo, ogromnie, gorąco, serdecznie, uprzejmie Panu) Panie profesorze.

6. Формули побажання:

а) укр.: Будь(-те) щасливий (-а, і)! Щасливої дороги! Успіхів тобі (Вам)! Хай щастить!

б) пол.: Składam Panu najlepsze, najserdeczniejsze gratulacje z okazji... Proszę przyjąć najlepsze, najserdeczniejsze gratulacje z okazji... Chciałem pogratulować Panu... Chcę gorąco... pogratulować... Chciałbym

złożyć najserdeczniejsze gratulacje... Gratuluję wyróżnienia. Gratuluję Panu/Pani/Państwu! Serdecznie gratuluję! Serdeczne, szczere, najlepsze gratulacje! Z całego serca gratuluję...

7. Формули знайомства:

а) укр.: Знайомтесь Я хочу представити тобі (Вам).... Дозволь(-те) представити (познайомити, рекомендувати) Рекомендую Маю честь представити (рекомендувати) тощо.

б) пол.: *Pozwoli Pan, że się przedstawię, nazywam się... Moje nazwisko Kowalski. Nazywam się...*

8. Формули звертання:

а) укр.: Мамо, тату, доню, сину, сестро, брате, бабусю, дідусю, пані, пане, панно, паничу, панове, добродію, добродійко, добродію, товаришу, товариство, друже, приятелю, подруго, колего...

б) пол.: *Szanowny panie, kolego, koleżanko, droga pani, Marysiu! tato, mamo, przyjacielu, państwo.*

9. Формули згоди, підтвердження:

а) укр.: Згоден, я не заперечую, домовилися, Ви маєте рацію, це справді так, звичайно, певна річ, так, напевно, обов'язково, безперечно, безсумнівно, безумовно, ми в цьому впевнені, будь ласка (прошу), гаразд (добре), з приємністю (із задоволенням)...

б) пол.: *Ma Pan rację. Ma Pan absolutną rację. Zgadza się z Panem. Ma Pan słuszość! Trudno Panu zaprzeczyć. Nie można odmówić Panu słuszości. Owszem, proszę Pana. Tak jest! Jestem po pańskiej stronie! Całym sercem z Panem! To świetnie! Bardzo się cieszę. Popieram! Zgadza się z Panem całkowicie! Rzeczywiście! Słusznie! Masz rację. No pewnie. Naturalnie. Oczywiście. Jasne, że... To prawda! Sto procent! Jestem za! Ale fajnie! No i bardzo dobrze. Ja - tak! Znakomicie! Rewelacyjnie! Racja! Ja też tak sądzę*

10. Формули заперечення:

а) укр.: Ні; ні, це не так; нас це не влаштовує; я не згодний (згоден); це не точно; не можна; не можу; ні, не бажая; Ви не маєте рації; Ви помиляєтеся; шкодую, але я мушу відмовитися; дякую, я не можу; про це не може бути й мови...

б) пол.: *Nie ma Pan racji. Obawiam się, że nie ma Pan racji. Wydaje mi się, że mija się Pan z prawdą! Pańskie racje są niesłuszne. Nie zgadzam się z Panem. Mam inne zdanie na ten temat. Nie masz racji. Wcale nie! Skąd! W życiu! Przenigdy w życiu! Bzdura! Akurat! Nie zgadzam się. Nic podobnego. O nie.*

11. Формули співчуття:

а) укр.: Я Вас розумію; я відчуваю Вашу схвильованість (Ваш біль, Вашу стривоженість, Ваше хвилювання); це болить і мені; це не може нікого залишити байдужим; я співпереживаю (Вашу втрату); треба триматися, людина сильна; не впадайте у відчай (час усе розставит на місця, час вилікує, загоїть рану, втамує біль ...).

б) пол.: *Jest mi bardzo przykro. Szczerze ubolewam nad Państwa tragedią. Bardzo Panu/Pani współczuję. Proszę przyjąć wyrazy żalu, smutku współczucia z powodu... Łączę się z tobą/Panem w ból. Jestem głęboko poruszony tą tragedią. Proszę przyjąć słowa współczucia.*

12. Формули пропозиції, поради:

а) укр.: Дозвольте висловити мою думку щодо..., а чи не варто б..., чи не спробувати б Вам..., чи не були б Ви такі ласкаві прийняти мою допомогу (вислухати мою пропозицію, пораду), чи не погодилися б Ви на мою пропозицію...

б) пол.: *Mam propozycję... (dla was, dla Państwa)... Czy może Państwo zechcą przyjść do nas? Zachęcamy Państwa do... Chciałbym Państwu zaproponować spacer. Miałbyś ochotę na...? Ja Panu radzę zrobić tak: ... Pozwoli Pan sobie poradzić... Ja zrobiłbym w tej sytuacji tak... Czy mogę coś doradzić? Osobiście polecam inne rozwiązanie... Szczerze Państwu doradzam.. Powinieneś zrobić tak... Koniecznie zrób tak... Radzę się zastanowić. Wypada, żebyś tak zrobił... Osobiście uważam, że powinnaś zrobić tak... Moja rada:... Dam ci radę, zrób tak:... Musisz się dowiedzieć, jak to jest...*

Проаналізувавши формули мовленнєвого етикету в українській та польській мовах, бачимо, що є певні відмінності у їх вживанні (наприклад, в українській мові прийнято звертатися на *Ви*, а в польській – *Pan/Pani*, до групи людей *Państwo*; в українській мові є вітання *Доброго ранку*, а у польській мові немає такої форми, лише зразу *Dzień dobry!* тощо), однак усе ж більше схожого та спільного, аніж відмінного.

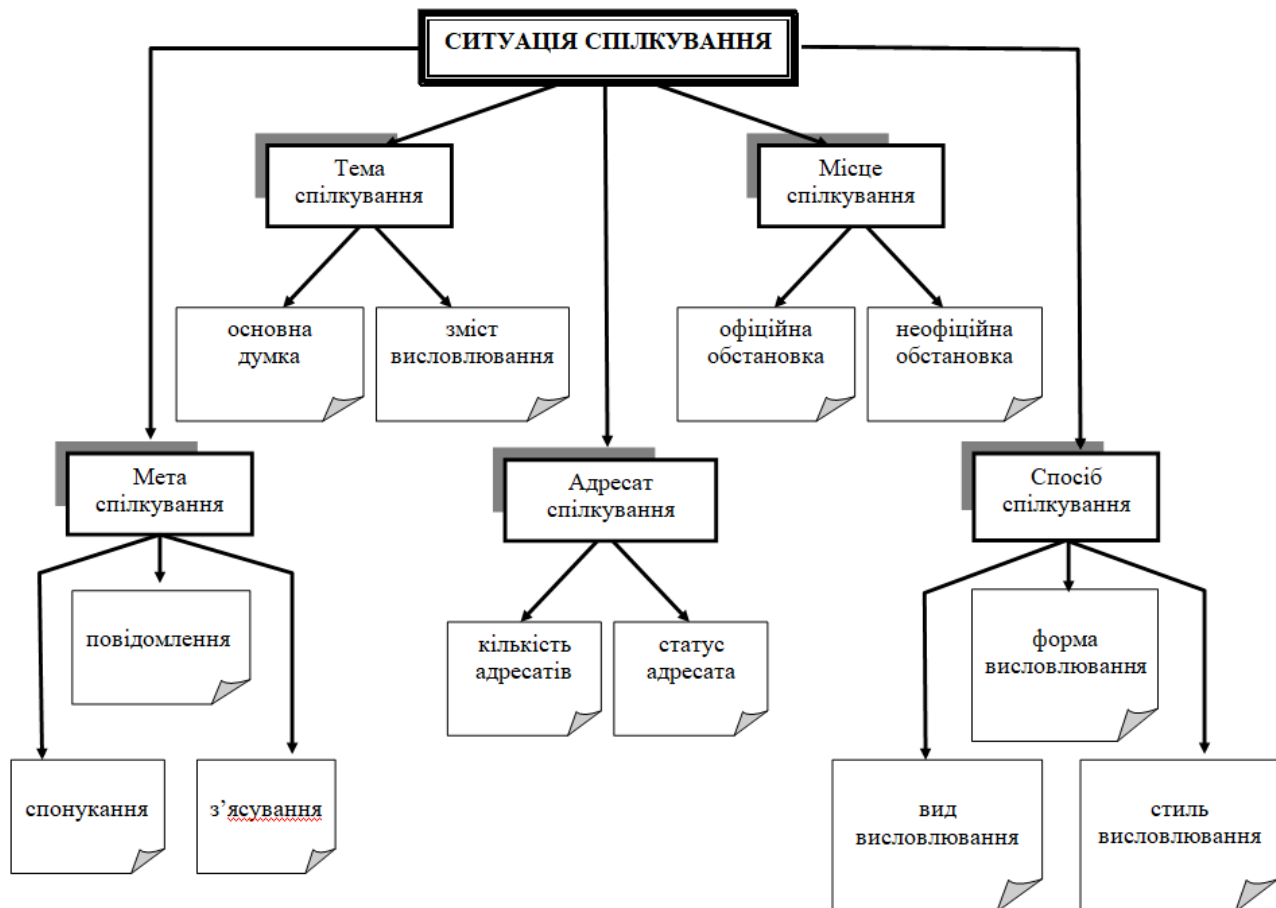
Якщо немає потреби розрізняти чи протиставляти явища мовного і мовленнєвого етикету, їх можна розглядати як єдиний феномен – лінгвоетикет» [2, с.35].

Спілкувальний етикет, як зазначає Я. Радевич-Винницький, – це «етикетне використання мовних і позамовних засобів спілкування» [2, с.36]. Отже, спілкувальний етикет вбирає в себе і мовний, і мовленнєвий, і невербальний комунікативний етикет. Таке спілкування потребує високого рівня усвідомленості й творчої активності у використанні мовних та позамовних засобів вираження.

Культура спілкування українців тісно пов'язана з їхньою ментальністю, а отже, в ньому відбито такі риси, як пошана до батьків, до жінки, демократичність поглядів, емоційність висловлювань, естетизм почуттів, побожність та ін. За словами М. Грушевського, українцям властивий «високий розвиток своєї гідності, пошановання гідності чужої, любов до певних, установлених зверхніх форм, культурних і громадських вартостей життя» [9, с.83]. Відповідно в мовленнєвому етикеті простежуються такі риси, як пошана до батьків, жінки, делікатність у висловленнях і поведінці, емоційність, демократизм, естетизм, співчутливість, щирість, доброзичливість, набожність тощо. Це спостерігається у розвитку не лише людини

зокрема, а й української сім'ї у цілому. Так, про доброзичливість українців свідчить ціла низка формул вітання і побажання (*доброго ранку, добридень, на добраніч, доброго здоров'я*), про гостинність свідчать інші етикетні вислови (*гостинно просимо, частуйтеся, пригощайтесь, будьте як у себе вдома*), емоційність та естетизм виражаються у зменшувально-пестливих суфіксах етикетних слів звертання (*як здоров'ячко, кумонько моя, голубонько люба, подружечко єдина*), індивідуалізм простежується в повазі до кожного члена родини, наприклад, під час звертання: і до малого, і до старого (*господине дорога, пане господарю, дівчинонько гожа, парубче гречний*) тощо.

Як зазначає М.Стельмахович, «український мовленнєвий етикет – явище прогресивне й суто національне, бо належить рідній (материнській) мові та відображає національний характер українця, його ментальність – склад розуму, самотній спосіб мислення й світосприйняття» [7, с.14].

Звісно ж, у кожній комунікативній ситуації має значення соціальна роль співрозмовників, вік, стать, місце проживання, культурно-освітній рівень, специфіка взаємин тощо [10, с.105-108]. Важливу роль у спілкуванні відіграє саме знання правил етикету, які базуються на нормах і правилах вживання тих чи інших форм мовленнєвого етикету. Наявні у кожному суспільстві норми і правила етикету спілкування складаються із розгалуженої системи мовних формул, за допомогою яких люди встановлюють зв'язки, підтримують доброзичливу тональність мови.

Загалом, правила етикету у більшості країн подібні, принаймні українці здебільшого дотримуються правил, прийнятих у колі європейських країн. Порівнюючи правила етикету, які функціонують в Україні та Польщі, можна сказати, що вони дійсно дуже подібні. Наприклад, в обох країнах завжди вітатися першим повинен чоловік із жінкою, молодший за віком зі старшим, підлеглий із керівником та людина нижчого соціального статусу із людиною так званого «вищого кола» [11, с.10-11].

Зрозуміло, що є і певні відмінності між етичними формами, що функціонують в цих двох країнах. Так, наприклад, у Польщі звичайним вітанням і прощанням є міцне рукостискання. Обійми та поцілунки допустимі лише у випадку близьких дружніх стосунків. У поляків не існує загального правила щодо звернення один до одного. Під час першого знайомства вони звертаються на ім'я або прізвище, а у подальших зустрічах – лише на ім'я.

Для поляків прийнятна ввічливість, вишуканість манер (особливо для старшого покоління) у спілкуванні з іншими, такого ж ставлення й очікують до себе. До незнайомих людей, осіб старшого віку обов'язково використовуються ввічливі звертання зі словами *пан, пані, панство* тощо, наприклад: *Jak ma pan/pani na imię? Skąd państwo są?* На «ви» потрібно звертатися до тих пір, поки вам

особисто не запропонували перейти на «ти» (персональне звертання на «ви» до однієї людини тут не прийнято говорити) [11, с.91-92].

Що ж до педагогічного етикету, то в школі учні звертаються словами *Proszę Pani / Pana*, а студенти у закладі вищої освіти до викладачів додають наукове звання: *Panie doktorze / Pani profesor*. Прийнято також називати ступінь освіти, посаду: *Panie dziekanie / Pani magister*.

Звісно ж і в українській, і в польській мовах поціновується ввічливість. Наприклад, перед тим, як щось запитати в незнайомої людини, обов'язково слід привітатися, перепросити, а потім уже запитувати, наприклад: *Добрий день! Перепрошую. Чи могли б Ви мені допомогти? / Dzień dobry! Przepraszam. Czy może pan/pani mi pomóc? У відповідь на згоду має прозвучати подяка: Дуже дякую! / Dziękuję bardzo! На завершення можна почути: Proszę / Proszę bardzo! Щоб попрощатися, поляки говорять: Do widzenia / Do zobaczenia. Більш неформальне привітання / прощання: Priviim / Пока чи Cześć / Na razie використовується в розмові зі знайомими та дітьми. У Польщі збереглася традиція вітатися з незнайомими людьми. Така ж традиція є й в Україні, щоправда, вона більше збереглася у західних областях або у селах. Наприклад, поляки, коли заходять у невеликий магазин, ліфт із кимось, чи займають чергу, наприклад, на пошті, то при цьому посміхаються один одному, кажуть щось приємне, бажають *Milego dnia / wieczoru*. За найменшу незручність поляки просять вибачення, до того ж перепрошують завжди обидва (і винуватий, і постраждалий), кожен скаже своє: *Przepraszam!* [11, с.140]. Натомість в Україні не дуже прийнято розмовляти з незнайомими людьми, тим більше бути ініціатором розмови з незнайомими людьми. Хоча у місцях, де людина буває часто (невеликий магазин біля дому, пошта, аптека тощо), прийнято вітатися.*

При зустрічі / прощанні такі невербальні засоби, як коротке рукостискання, зоровий контакт і привітна усмішка є стандартним вітанням і для чоловіків, і для жінок. В Україні, як і в Польщі, чоловік перший вітається із жінкою, однак жінка першою подає руку для вітання, хоча такий невербальний засіб не обов'язковий, можна обмежитися лише киванням голови. В інших випадках традиційно першими подають руку старші молодшим, але керівники підлеглим, а не навпаки. Якщо ж зустрічаються дві подружні пари, то спочатку вітаються жінки між собою, потім жінки подають руку чоловікам (що не є обов'язковим), лише після цього чоловіки вітаються між собою. У компанії, у якій присутні і чоловіки, і жінки, вітаються і прощаються спочатку з жінкою. Такі невербальні знаки, як обійми й поцілунки допускаються між жінками, або чоловіками й жінками, коли вони вже добре знають одне одного. Якщо хтось ввійшов до приміщення, у якому присутні інші, то, незалежно від статі, той, хто ввійшов, першим має привітатися з присутніми [12, с.60-61]. Деколи люди, сумніваючись у правильності власних дій у ситуації привітання – не знають, кому першому привітатися. Тому назагал існує правило, що якщо люди добре виховані, то вітаються вони одночасно.

У Польщі, як і в більшості країн Західної Європи, поважають особистий простір і взагалі особистість. Незважаючи на те, що українців вважають толерантним народом, все ж, на відміну від поляків, такої поваги до особистого простору особистості немає. Поляки дуже уважні до мови тіла і відразу реагують на це. Тому у спілкуванні з ними варто уникати надмірної жестикуляції. При розмові намагатися привітно посміхатися, бути собою, і звісно ж, не дуже емоційно говорити. Дуже важливо під час розмови підтримувати зоровий контакт, наприклад, дивитися у вічі своєму співрозмовнику, намагатися бути щирим та відвертим та уникати егоцентричності.

Отже, етикету спілкування необхідно дотримуватися як у діловому стилі, так і в повсякденних комунікативних ситуаціях. Часто саме із манери спілкування робиться висновок про вихованість, чесність та порядність людини, що відповідно може покращити чи погіршити взаємостосунки. Головним критерієм у цій справі є прагнення самої людини до вдосконалення. Культура спілкування сприяє правильному та чіткому обміну інформації між індивідами; обміну спільними інтересами, фактами, ідеями тощо; взаємосприйняттю та розумінню тощо.

Висновки. Таким чином, розглянувши поняття «культура спілкування» і його складники: мова і мовлення, культура мови і культура мовлення, мовний етикет і мовленнєвий етикет, спілкувальний етикет, культура поведінки, доходимо висновків, що ті мовці, які хочуть мати успіх у спілкуванні, тобто в досягненні життєвої мети і завдань, повинні відчувати потребу етикетно-мовного самовдосконалення. Для цього потрібно контролювати свою поведінку під час спілкування, моделювати її для передбачуваних ситуацій, аналізувати реакції співрозмовника і свої власні враження, знаходити оптимальні способи використання вербальних і невербальних засобів, обмірковувати свої успіхи й помилки, постійно прагнути до кращого результату. Однак насамперед треба мати знання про норми культури мови, види мовленнєвих ситуацій, правила поведінки у стандартних етикетних ситуаціях; оволодіти вміннями і навичками використання мовних і позамовних знаків у типових ситуаціях повсякденного спілкування; дотримуватися норм культури мовлення і мовленнєвого етикету, пам'ятаючи, що уважність, ввічливість, чемність, толерантність, повага – це основні вимоги культури спілкування. Особливо важливе значення має врахування норм мовленнєвого етикету в умовах здійснення міжкультурного спілкування. Означені у статті порівняльні аспекти українсько-польського мовленнєвого етикету необхідно враховувати у процесі підготовки студентів-філологів, полоністів зокрема.

Перспективи використання результатів дослідження. До перспектив дослідження належить з'ясування особливостей функціонування етикетних форм (нерозглянутих у матеріалі цієї статті) у комунікативних ситуаціях в аспекті українсько-польського порівняння під час здійснення міжкультурного

спілкування.

Література

1. Корніяк О. М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? / За ред. М. С. Тимошика. К.: Либідь, 1995. 95 с.
2. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів: СПОЛОМ, 2001. 223 с.
3. Сербенська О. А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. К.: Просвіта, 2001. 204 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. К.: Академія, 2006. 464 с.
5. Культура української мови: довідник / за ред. В. М. Русанівського. К., 1990. 216 с.
6. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. К.: Вежа, 1994. 240 с.
7. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет // Урок української. 2001. № 3. С. 14 – 15.
8. Подлевська Н. В. Формування культури спілкування в учнів 5-6 класів на уроках української мови: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Подлевська Неля Володимирівна. К., 2010. 308 с.
9. Грушевський М. На порозі Нової України: Гадки і мрії / Ред. В. П. Плчинда. К.: Наукова думка, 1991. 128 с.
10. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 1998. 475 с.
11. Кравчук А. Морфологія сучасної польської мови (словозміна). Львів: Українська академія друкарства, 2007. Ч. I. 140 с.
12. Бугай Н. І. Український етикет: посібник для дітей та дорослих. К.: «Бібліотека українця», 2000. 263 с.
13. Kita M. Językowe rytuały grzecznościowe. Katowice, 2005.
14. Marcjanik M. Grzeczność w komunikacji językowej. Warszawa, 2007.
15. Ożóg K. Uwagi o współczesnej polskiej grzeczności językowej // K. Ożóg. Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Rzeszów, 2001. S. 73-84.

References

1. Kornijak O. M. Mystectvo ghrechnosti: Chy vmijemo my sebe povodyty? / Za red. M. S. Tymoshyka. K.: Lybidj, 1995. 95 s.
2. Radevych-Vynnyckij Ya. Etyket i kuljtura spilkuvannja. Ljviv: SPOLOM, 2001. 223 s.
3. Serbensjka O. A. Aktualjne interv'ju z movoznavcem: 140 zapytanj i vidpovidej. K.: Prosvita, 2001. 204 s.
4. Kocherghan M. P. Zaghaljne movoznavstvo: pidruchnyk. K.: Akademija, 2006. 464 s.
5. Kuljtura ukrajinsjkoji movy: dovidnyk / za red. V. M. Rusanivskogho. K., 1990. 216 s.
6. Pentylyuk M. I. Kuljtura movy i stylistyka. K.: Vezha, 1994. 240 s.
7. Steljmakhovych M. Ukrajinsjkyj movlennjevyj etyket // Urok ukrajinsjkoji. 2001. # 3. S. 14 – 15.
8. Podlevsjka N. V. Formuvannja kuljтуры spilkuvannja v uchniv 5-6 klasiv na urokakh ukrajinsjkoji movy: dys. ... kandydata ped. nauk: 13.00.02 / Podlevsjka Nelia Volodymyrivna. K., 2010. 308 s.
9. Ghrushevsjkyj M. Na porozi Novoji Ukrajyny: Ghadky i mriji / Red. V. P. Plachynda. K.: Naukova dumka, 1991. 128 s.
10. Boghdan S. K. Movnyj etyket ukrajinciv: tradyciji i suchasnistj. K.: Ridna mova, 1998. 475 s.
11. Kravchuk A. Morfologhija suchasnoji polsjkoji movy (slovozmina). Ljviv: Ukrajinsjka akademija drukarstva, 2007. Ch. I. 140 s.
12. Bughaj N. I. Ukrajinsjkyj etyket: posibnyk dlja ditej ta doroslykh. K.: «Biblioteka ukrajincja», 2000. 263 s.
13. Kita M. Językowe rytuały grzecznościowe. Katowice, 2005.
14. Marcjanik M. Grzeczność w komunikacji językowej. Warszawa, 2007.
15. Ożóg K. Uwagi o współczesnej polskiej grzeczności językowej // K. Ożóg. Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Rzeszów, 2001. S. 73-84.

Надійшла / Paper received: 24.11.2020
Надрукована / Paper Printed: 04.01.2021